

Palladios *Epistolája*

Hiteles-e a népszerű indiai elbeszélés?

Patyi Ákos

Bevezetés

A Helenopolisi Palladios neve alatt hagyományozódott *Epistola de Indicis Gentibus et de Bragmanibus* című írás ismereteink szerint a Kr. u. 4–5. században íródhatott, és egy indiai útleírást, valamint egy hosszabb diatribé jellegű párbeszédesszöveget foglal magában, ami a makedón király, III. Alexandros vagy magyarosan Nagy Sándor és az indiai bölcsek, vagyis a brahmanok¹ között hangzott el. A görög nyelven íródott szöveg szerzősége erősen vitatott,² annyi azonban bizonyos, hogy az ókor végétől az egész középkoron át ismert és népszerű olvasmánynak számított, erről a megannyi – mai állás szerint 41 – különböző kézirat tanúskodik, melyek gazdag és szerteágazó szöveghagyományra tekintenek vissza.³ Az első kiadást a humanista Joachim Camerarius készítette el 1569-ben, a rákövetkező évszázadokban más filológusok is kiadták, viszont ezen kiadások némelyike mára már alig ismert, a jelentőségüket pedig elvesztették.⁴ Két modern kiadás van,⁵ ezeket Duncan Derrett és Wilhelm Berghoff készítették, akik a változatos szöveghagyománynak köszönhetően filológiai ízlésük szerint néhol meglehetősen eltérő olvasatokat fogadtak el, így e két kiadás hűen megőrzi a szöveg változatos voltát. Az írás középkori népszerűségét a számos, egykor közkézen forgó latin fordítás is alátámasztja, amelyek közül a Szent Ambrosius neve alatt megőrződött a legismertebb.⁶ Mi több, a közelmúltban még egy arab fordítás is napvilágot látott,⁷ és ez azért is figyelemre méltó felfedezés, mert csaknem

¹ A „brahman” szót az angol nyelvű szakirodalmat követve használom, amikor a szövegben szereplő népről van szó. A görög eredetiben kézírattól függően a βραχμάν és a βραγμάν alakok szerepelnek.

² Lásd: COLEMAN-NORTON (1926).

³ forrás: <https://pinakes.irht.cnrs.fr/notices/oeuvre/2753/> (elérés dátuma: 2024.02.24.).

⁴ DERRETT (1960) 66–69.

⁵ DERRETT (1960); BERGHOFF (1967).

⁶ Erről lásd: MUCKENSTURM-POULLE (2001).

⁷ Lásd: PIRTEA (2021), a rövid tanulmány szerzője maga találta a kéziratot Palesztinában, és annak létrejöttét a 13. századra teszi.

egészében tartalmazza a ma ismert görög változatot fordításban. A megannyi latin fordítás miatt a szerzőnkre inkább Palladius, mint Palladios néven szokás hivatkozni, azonban ebben a dolgozatban elsősorban a görög nyelvű szövegről lesz szó, így az utóbbi mellett maradok.

Palladiosról keveset tudunk, Kr. u. 360 és 430 között élhetett. Keresztény írói és krónikás tevékenységéről ismerjük, egy időben Bithynia püspöke volt, emellett sok időt tölthetett Egyiptomban, azon belül is Felső-Egyiptomban, hiszen a korabeli helyi viszonyokban tájékozott volt, ami a leghíresebb írásában, a *Historia Lausiaca*-ban világosan látható. Különös érdeklődést mutatott a szerzetesi élet iránt, az említett műben ugyanis az Egyiptom sivatagos területein élő keresztény szerzetesek szokásait és mindennapjait mutatja be. Palladios szerzősége mellett szól ezen érdeklődése, hiszen természetesnek tűnik, hogy a szerzetesi életmódra kíváncsi Palladiost a korban közismert ún. *gymnosophistae* (indiai aszkéták) is foglalkoztatták. A szerzőség kérdése persze nem különíthető el a szöveg eredetére vonatkozó kutatásoktól. Döntő felfedezésnek számított, amikor a francia Victor Martin és segítői munkájának köszönhetően 1959-ben kiadásra került az addig ismeretlen *Pap. Genev. inv. 271* papirusztöredék, amely a Kr. u. 2. századra datálható.⁸ A columnákban lejegyzett szöveg elemzése során megállapították, hogy a palladiosi szövegkorpusz második részének, vagyis Nagy Sándor és az indiai bölcsek párbeszédének rövidebb és tömörebb változatára bukkantak. Ez azt jelenti, hogy egyrészt a kizárólagos szerző nem Palladios, másrészt a már Palladios neve alatt elterjed szöveg addigra jelentős változtatásokon esett át, legalább egy ponton pedig igazoltan Palladios keze alatt.⁹ Martin a szöveg magjaként a cinikus filozófiához köthető diatribé műfajának a képviselőjét vélte felfedezni. Mások – továbbra is a párbeszédész részt illetően – a történetíró és filozófus Arrhiast látják a háttérben, akire az első rész szerzője is hivatkozik,¹⁰ és mindössze a hol nyílt, hol pedig megbúvó keresztény elemeket tulajdonítják Palladiosnak. A szöveg egyébként több szálon köthető a későantik Sándor-regényhez is, annak egy korai változatában olvasható Alexandros és Dandamis, a brahmanok vezetőjének a párbeszéde, ami az itteninek a párhuzama.¹¹ A második résznek azonban, amit a szakirodalomban rendre *Ponémation*-nak neveznek, mélyebb rétegeit is fel lehet tárni. Beverly Berg megállapításai, miszerint a papirusz már tartalmaz

⁸ Lásd: MARTIN (1959).

⁹ ἀδικεῖ γὰρ ὁ ψευδόμενος ὃν πείθει, ἀδικεῖ δὲ καὶ ὁ πειθόμενος ψευδομένῳ προσέχων πρὶν ἢ τὸ ἀληθὲς μάθῃ. (II, 5), E rövid, a diatribé műfajára emlékeztető mondat kísértetiesen hasonlít Palladios másik művének, a *Dialogus de Vita S. Joannis Chrysostomina*-nak alábbi sorára: ἀδικεῖ γὰρ ἀληθῶς ὁ ψευδόμενος ὃν πείθει· ἀδικεῖ δὲ καὶ ὁ πειθόμενος τὸν ψευδόμενον, ῥαδίως πιστεύων. (26,8).

¹⁰ DERRETT (1960) 78–88.

¹¹ STONEMAN (1994) 500; lásd még STONEMAN (1995).

vélhetően keresztény elemeket, emellett a szövegben a gnosztikus, sőt a sztoikus filozófiával azonosítható gondolati struktúrák és kifejezések is megtalálhatóak, jól megalapozottak.¹²

A legvalószínűbbnek mégiscsak az tűnik, hogy Palladios a már az ő korában is szövevényes múlttal rendelkező szöveget a saját ízlése szerint átalakította stiláris változtatásokkal élve, emellett hozzáadott és kivett mondatokat. Ezután észlelhetően keresztény elemekkel is gazdagította az elbeszélést, így szolgálhatott a közönségének érdekes és tanulságos olvasmány-nyal. A *Ponémation*nal kapcsolatban nem mellékesek az arra irányuló vizsgálódások sem, hogy Indiáról milyen valós ismereteket tartalmaz, hiszen elvégre a távoli ország lakóiról szól. A szöveg filozófiai álláspontja ebből a szempontból nem egyértelmű. Olyan gondolatok és etikai állásfoglalások kerülnek előtérbe, mint a vegetarianizmus, a remeteéletmód hirdetése és a testi élvezetekről való lemondás. Ezek mindegyikére könnyűszerrel lehet indiai párhuzamot találni, Berg azonban sokrétű elemzése során nem tér ki az indiai filozófiára és annak lehetséges hatá-
saira. Ennek a felfejtésére Richard Stoneman vállalkozott 1994-es tanulmányában. Stoneman felveti többek között az adomány elfogadásának és a Dandamis által bemutatott tűzáldozatnak a problémáját is (II, 35–40), ami indiai, bráhmanikus kontextusban értelmet nyerhet.¹³ Minden bizonyíték ellenére a szerző mégis arra jut, hogy a szöveg filozófiai szempontból teljes egészé-
ben nyugati eredetűnek tekintendő, és a keletkezésekor India csupán inspirációul szolgált, ami megvetette az alapját a cinikus-keresztény elbeszélésnek.¹⁴ Ami pedig a lépten-nyomon felbuka-
nó és beazonosítható indiai neveket,¹⁵ szokásokat és vallási gyakorlatokat illeti, ezek eredete a csekély, ámbar bizonyos görög/római-indiai kapcsolatokkal hozható összefüggésbe.

Az *Epistola*

Az *Epistola de Indicis Gentibus et de Bragmanibus* áttekintő ismertetése után rátérek a dolgozat szűkebb értelemben vett témájára, magára az *Epistolára*, amelyhez mintegy függelék-ként tartozik a fent bemutatott *Ponémation*. Ez a levél jóval rövidebb, Berghoff kiadásának felosztása alapján mindössze 15 caputból áll, míg az utóbbi terjedelme 57 caput. Az *Epistola* esetében a palladiosi szerzőség sokkal kevésbé bizonytalan, nincs cáfoló érv, így a továbbiak-
ban Palladiost tekintem a levél írójának. Viszont, amint majd látjuk, az elbeszélés itt sem

¹² BERG (1970).

¹³ STONEMAN (1994) 503.

¹⁴ STONEMAN (1994) 507–510.

¹⁵ Lásd például STONEMAN (1994) 501: A Dandamis név valószínűleg a szanszkrit „*daṇḍa*” („bot”) szóból ered, ami arra a szokásra utalhat, hogy a tradicionális hindu bráhmanák gyakran tartottak maguknál rituális céllal botot (Manu 4, 36).

következetesen egységes, vannak nyilvánvaló és kevésbé nyilvánvaló elbeszélő-váltások. Mint-hogy levélről van szó, és abból indulunk ki, hogy elfogadjuk a palladiosi szerzőséget, természetesen vetődik fel a kérdés, hogy kinek szól a levél. A válasz az, hogy nem tudjuk, hiszen nincsen címzett, de vannak elképzelések. Beverly Berg felhívja a figyelmünket a levél bevezető soraira,¹⁶ amelyek szerinte, magasrangú és Palladiossal szoros baráti viszonyban levő személyt feltételeznek.¹⁷ Egyetlen ilyen emberről tudunk, Laususról, aki a *Historia Lausiaca* címzettje, ezért Berg szerint itt is ő a megszólított, ami akár igaz is lehet. Azért is ez a legvalószínűbb, mert úgy tűnik, e bevezető sorok egy korábban már elküldött levélről tanúskodnak (πρὸς τοῖς εἰρημένοις προσεξηγησόμεθά σοι καὶ τὸν τῶν Βραγμάνων βίον...), amely írás történetesen lehetett a *Historia Lausiaca* is.

Miután a szerző és a címzett kérdéséről esett néhány szó, úgy gondolom, nem árt röviden áttekinteni, mi is a témája a levélnek. Elsőként arról értesülünk, hogy Palladios a barátjának tett szívességgént be fog számolni Indiáról és a brahmanokról. Néhány évvel korábban maga is megpróbált elutazni erre a vidékre, de a hőség miatt az út egy pontján vissza kellett fordulnia, így az értesüléseit másvalakitől, egy bizonyos thébai jogtudóstól (σχολαστικός) szerezte. Ezután megismerjük a jogtudós kalandos útját, melynek során eljutott Indiába, majd letartóztatták, és csak hat év rabság után szabadult. Ezt követően Palladios a jogtudóst idézve leírja a brahmanok életmódját és szokásait, valamint a helyi állat- és növényvilággal is megismertet minket. Hosszabb-rövidebb kitérők az egész levél során előbukkannak, a második caputban például, rögtön a bevezető után Palladios annak a véleményének ad hangot, miszerint a makedón Alexandros a hadjárata során csak a serek földjére jutott el és a Gangeszen sosem kelt át.¹⁸

Az *Epistola* tartalmának jelentős hányadát (I, 3–10) szánja Palladios a jogtudós utazásának ismertetésére, hiszen az Indiával és a brahmanokkal kapcsolatos ismeretei elsősorban tőle származnak. Megtudjuk, hogy ez az ismeretlen, vélhetően görög anyanyelvű férfi, miután a törvényszéki hivatásban nem találta a helyét, hirtelen ötlettől vezérelve Indiába akart utazni. Észak-Afrikából tengeri úton tervezte az utazását, így először Aduléba, majd Auxumébe

¹⁶ Ἡ πολλὴ φιλοπονία σου καὶ φιλομαθία καὶ φιληκοῖα καὶ φιλοθεΐα, ἀνδρῶν ἀρίστων ἐγκαλλώπισμα, καὶ ἕτερον ἡμᾶς προετρένατο προσδιηγῆσασθαι πρᾶγμα ὑπερβολῇ φιλοσοφίας γέμον...

¹⁷ BERG (1974) 6–8. A szerző két tanulmányt szentelt Palladios művének, a korábbi 1970-es dolgozza fel a *Ponémation* filozófiai álláspontját, ez utóbbiban az *Epistolát* vizsgálja.

¹⁸ οὕτε γὰρ αὐτός, ὥς οἶμαι, τὸν Γάγγην ἐπεραιώθη, ἀλλ' ἄχρι τῆς Σηρικῆς φθάσας, ἔνθα τὸν μέταξον οἱ σῆρες τίκτουσιν... (I, 2), a Σηρικὴ megjelölés a σῆρ (többnyire plur. σῆρες) szóból van képezve, amely a selymet előállító népre utal. Hagyományosan Kínával azonosítják (lásd LSJ s. v. „Σῆρ”), de más érdemi javaslat is született már a nép azonosítását illetően, így a dolgozatban a görög megnevezést használom.

érkezett,¹⁹ ahonnan egy kisebb méretű kereskedőhajóra szállt és eljutott a bisadosnak nevezett néphez, ezután rövidesen fogságba esett. Rabsága alatt volt alkalma megismerni Indiát és népeit, beleértve a brahmanokat is, de a kitűzött célt, Taprobané (vagy közismertebb ókori nevén Ceylon) szigetét, amely a mai Srí Lankának felel meg, sosem látogathatta meg. Hat év után tudott csak szabadulni, miután a Taprobanén uralkodó nagykirály fülébe jutott, hogy egy római raboskodik és végez szolgai munkát a birodalmában, és mert félt Rómától, rögtön kivégeztette a jogtudóst fogvatartó királyt. E rövid beszámoló földrajzi és történelmi kontextusba helyezve megannyi kérdést felvet.

Az utazás első megközelítésre nem tűnik irreálisnak. Adulé és Auxumé városa méltán ismert lehet az ókortörténetesek számára, hiszen az Akszúmi Királyság több évszázadon át jelen volt a mai Etiópia és Eritrea területén. Fénykorát A Kr. u. 4. században élte, és jelentős befolyást gyakorolt a Római Birodalom és a Távol-Kelet közti élénk kereskedelemre, mert a hajósok számára ideális kikötőül szolgált vörös-tengeri útjaik során. A Földközi-tenger felől érkező utazó Adulén keresztül juthatott Auxuméba, onnan pedig a kereskedelmi bárkák főleg a Malabár-partot (a mai Kerala állam Dél-Indiában) vették irányul, ugyanis a Krisztus születését követő évszázadokban itt voltak azok a kikötők és kereskedelmi lerakatok, ahol hajóra szállították az Indiai szubkontinens belsejéből érkező keresett árukat, mint az elefántcsontot, selymet, vagy borsot. Ezek alapján a jogtudós mondhatni „bejáratott” útvonalon tette meg a hosszú út első felét, és általában a szöveg értelmezői arra megállapításra jutnak, hogy az utazó valahol itt, a Malabár-parton érhetett partot, noha erre nincs kimondott utalás.²⁰ A jogtudós, miután megérkezett a bisadosok földjére, rögtön fogságba esett, és későbbi utazásokról a szöveg már nem tesz említést. A továbbiakban három fontos szerző Palladiosról írt olyan tanulmányát mutatom be kronológiai sorrendben, amelyek a szöveg vizsgálatában kiindulópontként szolgálnak.

Duncan Derrett

Elsőként Duncan Derrett kísérelte meg az út részleteit feltárni. 1962-ben megjelent tanulmányának egyik fő célkitűzése az utazás lehetséges idejének a meghatározása. Magának a thébai jogtudósaknak a személyéhez kapcsolódó információkat veszi alapul. Szerinte a „σχολαστικός” megnevezés arra az Egyiptomban fellelhető jogi tisztségre utal, amelynek

¹⁹ A földrajzi neveket a magyar terminológia szerint használom, ahol erre lehetőség van, másutt a görög elnevezéseket a szöveg alapján tudományos átírásban közlöm.

²⁰ MAYERSON (1993) 170.

viselője Diocletianus császár uralkodását követően rendelkezhetett erős befolyással a térségben.²¹ A jogtudós szerint minden bizonnyal valós személy lehetett, erről árulkodik a belső vívódása és utazásának életszerű ábrázolása, valamint a forrásainkból azt is tudjuk, hogy az említett császár után a Római Birodalmon belüli társadalmi és gazdasági viszonyok sokak számára rosszra fordultak, ez akár kiválthatta a hirtelen elhatározását.²² Derrett második kiindulópontul a jogtudós elbeszélésének azt a részletét veszi, hogy szabadulásában kulcsszerepet játszott a római polgárjoga.

Ez a részlet főleg történész szemmel nézve érdekes, mert sokat elárulhat az akkori politikai helyzetről. A szerző a kereskedelmi és politikai viszonyokat figyelembe véve Iulianus császár idejére teszi az utazást, sőt azon belül is a Kr. u. 355–360 körüli időszakot tartja a legvalószínűbbnek.²³ A nagykirály Rómától való félelméből és a kiskirály ellen elkövetett erőszakos kivégzésből (ti. elevenen megnyúzták) arra következtet, hogy a dél-indiai történelem bizonytalan és változó korszakába nyerünk betekintést. Ebben az időben a Malabár-parton sok-sok apró dinasztia uralkodott kis területek felett, és legnagyobb bevételüket a fűszerkereskedés jelentette. Ebből érthető tehát, hogy a nagykirály rendkívül érzékeny volt a Mediterráneummal fenn tartott kapcsolatokra, hiszen ebben az időben már Róma volt a legnagyobb piaca a fűszereknek. Másfelől azt is látjuk, hogy ezek a királyságok milyen feszült viszonyban lehettek egymással, ugyanakkor a Taprobanén uralkodó „nagykirály” személye továbbra is rejtély. Derrett két dinasztikus uralmat tart elképzelhetőnek, amelyek a legnagyobb befolyással rendelkeztek a térségben, ezek a Pāṇḍya és a Szingaléz. Valójában egyikről sincs olyan forrás, ami azt bizonyítaná, hogy hatalmukat ebben az időszakban kiterjesztették volna Taprobanéről a Nyugat-Dékanra, sőt a kronológia is nagyon kétséges, mindenesetre elképzelhető, hogy Taprobané és a Malabár-part között ebben az időben is verseny volt a fűszerek feletti monopólium megszerzéséért.²⁴

²¹ DERRETT (1962) 22.

²² DERRETT (1962) 24. Azt is számításba vehetjük, hogy a korszakban számtalan indiai kereskedő megfordult Egyiptomban, főleg Alexandriában, többek között ez is felkelthette a jogtudós kíváncsiságát.

²³ DERRETT (1962) 25–26.

²⁴ DERRETT (1962) 29–31. A szerző legnagyobb érdeme a jogtudós utazásának kérdéskörében az időszak meghatározása volt. Többnyire a későbbi szakirodalom is elfogadta, hogy Iulianus császár idejére tehető az utazás, de pontosabb javaslat azóta sem született, amit széles körben elfogadtak volna. Viszont az egyértelmű, hogy egyes kérdésekben, mint például a nagykirály esetében, rendkívül nehéz összeegyeztetni a leírtakat az egyéb forrásainkkal. És bár a történelmi kontextusra vonatkozó egyes kijelentéseit megalapozatlanságuk miatt később vitatták, tanulmányával tudományos diskurzust kezdeményezett.

Jehan Desanges

A következő kutató, akinek a munkásságára részletesebben kitérnék, az a francia Jehan Desanges. Palladios jogtudósának történetéről alkotott nézetei megkerülhetetlenek, hiszen föltöbb újszerű és nem hétköznapi elképzelései születtek, amelyek komoly hatást fejtettek ki a szakirodalomban. Desanges nem fogadja el Derrett datálását, jobbnak látja szélesebb időszakot kijelölve a 4. század közepétől az 5. század második feléig tenni az utazást.²⁵ A szerző ezután a bisadosokra fordítja a figyelmét. Mint az kiderül, a bisadosokról másutt két helyen olvashatunk: a *Περίπλους τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης* (röviden *Periplous*) című Kr. u. 1. századi útleírásban, illetve Ptolemaiosnál. Viszonylag korai az azonosítás, miszerint Palladios Βισάδες néven emlegetett népcsoportja megfeleltethető Ptolemaios Βησάδαι²⁶ és a *Periplous* Σησάται²⁷ megnevezésű népeivel. Az elnevezésen túl a leírások is szembeötlően hasonlóak. Palladiosnál azt tudjuk meg, hogy a bisadosok törpenövésűek, de nagy a fejük, világosabb a bőrük, mint a többi indiainak és etiópoknak, és a hajuk is simább. Jelentéktelen különbségektől eltekintve Ptolemaios és a *Periplous* is erről számol be,²⁸ viszont ami a földrajzi elhelyezkedésüket illeti, a leírások nem egyeznek. Palladiosnál értelemszerűen valahol a Malabár-parton találhatóak, míg a *Periplous* szerint a Gangesztől északra, egy bizonyos Thina nevű város szomszédságában, vagyis az Indiai szubkontinens éppen áttelnes pontján. Az itteni bisadosok nem borstermesztéssel foglalkoznak, csupán a város lakóival folytatott furcsa szokásaikkal kapcsolatban tesz említést róluk a szöveg. Ptolemaios szintúgy a Gangesz túlsaján helyezi el a bisadosokat, egy Maiandros néven ismeretes hegytől északra. A beszámoló csekély terjedelmének és bizonytalanságának a dacára a szerző szerint arra a következtetésre lehet jutni, hogy a bisadosok valójában a Gangesz torkolatától északra elterülő hegyvidék lakói lehettek.²⁹ Ez elsősorban két rejtélyre adhat magyarázatot. Egyrészt máris értelmet nyer az, hogy a Gangesz partján élő brahmanok a bisadosok szomszédai (I, 9), másrészt az is elképzelhetőbbé válik, hogy az ide megérkező jogtudós nyelvét tolmács híján senki nem értette (I, 8).

Desanges szerint tehát a jogtudós Auxuméból indult, de nem a szokványos Malabár-parton kötött ki, hanem dél felé fordulva elérte India legdélebbi fokát, ahol nem állt meg Taprobanén. Onnan észak felé fordulva a Bengáli-öbölbe hajózott, és végül Bengália vagy Asszám

²⁵ DESANGES (1969) 631– 632; 639.

²⁶ Βησάδαι *Geographica* VII, 2, 15, egyéb variánsok: Σησάδας, Βισάδας; lásd Früchtel, Παλλαδίου περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἐθνῶν καὶ τῶν Βραχμάνων Erlangen, 1920.

²⁷ *Periplus Maris Erythraei* 65, (ed. W. Tomaschek, 1897).

²⁸ DESANGES (1969) 633.

²⁹ DESANGES (1969) 635.

vidékén ért partot. Palladios szövegéből tudjuk, hogy a jogtudós kifejezetten indiai hajóra szállt. Úgy tűnik, ez a részlet az elmélet szempontjából nem mellékes, hiszen indiai kereskedőhajók ebben a korszakban már rendszeresen jártak ezen az útvonalon. A szerző szerint a Flaviusok és Antoniusok alatt megélénkült a kereskedelem Róma és a Távol-Kelet között,³⁰ amiről írásos bizonyítékok és tárgyi emlékek is tanúskodnak. Valószínűnek tarthatjuk, hogy ezen az égtájon nagy forgalma volt a privát kereskedelemnek, emellett a diplomáciai célú utazások is felmerülhetnek, erre részletes írott feljegyzések híján kézzel fogható bizonyítékokkal csak a régészet szolgálhat. Egyrésről Taprobané szigetén számos római pénzérme előkerült már, amire a sűrűn használt kereskedelmi útvonal adhat magyarázatot,³¹ másrésről az egykori Akszumi Királyság területéről olyan tárgyi leleteket is felszínre hoztak, amelyek azonosíthatóan Indiából, sőt Kínából származnak.³² Ezek azt hivatottak bizonyítani, hogy az indiai kontinens körüli partmenti kereskedelem 3–5. században élénkebb volt, mint azt gondoltuk, és például a Kínából származó áruk forgalmát (amelyek közül természetesen a selyem volt a legjelentősebb) részben tengeri úton szervezhették meg a kereskedők, vagyis Palladios jogtudósa, jóllehet európai ember számára teljesen ismeretlen vidéken járt, Desanges értelmezése szerint egyszer sem tért le a fentebb vázolt jelentős kereskedelmi útvonaltól.³³

Noha a Palladiosnál megjelenő bisadosok azonosítása Ptolemaios és a *Periplus* népeivel helyénvalónak tűnik, nincs garancia arra, hogy ezek hiteles információk alapszanak, a fentebbi kérdések pedig továbbra is megválaszolatlanul maradnak. Desanges tanulmányának nagy részében nem fogalmaz meg komoly kételyeket Palladios leírásával kapcsolatban, azonban az utolsó oldalon beismeri, hogy az állítás, miszerint Taprobané szigetén uralkodott volna az indiaiak felett a nagykirály, sosem tükrözhetett valóságos viszonyokat. Emellett a borstermesztés és a bisadosok egy lapon való említése is megzavarhatta Palladiost, ezért helyezte a jogtudós utazásának helyszínét az ismertebb Malabár-partra.³⁴ Bár neves történész tanulmányáról van szó, azt hiszem ki lehet jelteni, Palladios esetében Desanges nem élt megfelelően a

³⁰ DESANGES (1969) 636–639.

³¹ DESANGES (1969) 632.

³² DESANGES (1969) 638–639.

³³ Azt gondolom nem árt Desanges elméletét óvatossággal kezelni. Bár a felvázolt útvonal szigorúan véve nem elképzelhetetlen, mégis rendkívül valószínűtlennek tűnik, hiszen a tanulmány csaknem több kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol. Palladios leírásával a kiinduló probléma az, hogy nem igazán ismerjük a bisadosokat, valamint egymásnak ellentmondanak a forrásaink a korszak dél-indiai történelmét illetően. Ha elfogadjuk a szerző útvonalra vonatkozó javaslatát, a következő kérdések merülnek fel: Miért nem állt meg a jogtudós Taprobané szigetén, ha az volt a végső úti cél? Miért érte váratlanul, hogy Asszámban senki nem beszél görögül? Miért nem tesz említést az utazás időbeli hosszáról, ami ekkoriban minden képzeletet felülmúlhatott? Hogyan tért haza?

³⁴ DESANGES (1969) 639.

forráskritika módszereivel, nem járt utána eléggé, milyen irodalmi háttér húzódik meg Palladios egyszerűnek tűnő útleírása mögött.

Beverly Berg

A következő szerzőnk, Beverly Berg 1974-es cikkében már sokkal mélyebb kétellyel ír a jogtudós utazásának hitelességéről. Berg nem annyira történész, mint inkább filológus szemmel közelít a szöveghez. Azon a felvetésén túl, hogy a levél Laususnak szólhat (lásd fentebb), számos új meglátást és felfedezést mondhat magáénak. Először is, megállapítása szerint a fogásba esésnek a története gyakori toposzként tűnik fel a kortárs görög szerelmi regényekben.³⁵ A műfajtól az sem idegen, hogy a főhős távoli vidékre kerül, ahol rabszolgamunkára kényszerítik. Ez arra a feltevésre enged következtetni, hogy a jogtudós, vagy akár maga Palladios néhány helyen közismert regénymotívumokkal színesíthette az elbeszélést, így teremtve szórakoztatóbb olvasmányt az alapanyagból. A regényirodalommal való szoros kapcsolatot erősíti, hogy például Taprobané szigetének leírása rendkívül mesészerű. A százötven évig élő emberek,³⁶ az évi négyszeres szüret, és a kellemes időjárási viszonyok mind-mind utópisztikus elemként foghatók fel (I, 4–6). Már Derrett is felfigyelt arra, hogy a levél nem pusztán Palladios és a jogtudós elbeszéléséből épül fel, hanem azon belül viszonylag önálló egységeket és szakaszokat is el lehet különíteni, amelyek háttérében olyan korábbi Indiával kapcsolatos írások állnak, amelyeket Palladios feltehetőleg maga is olvasott és ismert.³⁷

Berg a kutatás fonalát a bisadosok kérdésénél veszi fel újra, és Desanges javaslatát elfogadhatónak találja a nép földrajzi elhelyezkedésére és a jogtudós útvonalára vonatkozóan.³⁸ Azonban a jelek szerint a bisadosok leírása (I, 7) részben vagy teljesen különálló forrásból származhat. Desanges szerint Palladios a borstermesztés és a bisadosok kapcsolatába valamiképp belezavarodott, és azért kerültek a Malabár-partra, mert közismerten itt élt meg a fűszernövény. Berg viszont olyan párhuzamra lelt Philostratosnál, ami arról árulkodik, hogy ez nem egyszerű tévedés lehetett Palladios részéről. Philostratosnál, a *Tὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον* (*Tyanai Apollónios élete*) III, 4-nél ugyanis az áll, hogy Indiában majmok szedik a borsot a cserjékről.

³⁵ BERG (1974) 11. A szerző párhuzamként Kharitón, Héliodóros, Ephesosi Xenophón és Achilles Tatius regényeit említi.

³⁶ A hosszú élet kapcsán Lukianos (*Macrobii* 4) az indiai brahmanokat is említi, és szerinte annak titka az életmódjukban rejlik.

³⁷ DERRETT (1962) 22. A szerző sajnos a megfigyelésen túl nem mélyed el abban a kérdésben, hogy Palladios honnan nyerhetett forrásanyagot Indiával kapcsolatban.

³⁸ BERG (1974) 12–13.

Berg szerint Palladiost is valami hasonló híresztelés érte el, és a törpenövésű emberek és a majmok összekeverése elképzelhetőnek tűnik.³⁹ Továbbá Taprobané leírása, és különösen az állatvilág bemutatása ahhoz a Ktésiaszhoz vezethető vissza, akitől csak töredékes formában maradt ránk az Indiáról szóló értekezése, az itt uralkodó „nagykirály” viszont Berg szemében is kitalációnak tűnik.⁴⁰ A szerző álláspontja szerint a szöveg nem minden eleme a jogtudóstól vagy eltérő forrásokból származik, helyette Palladios sajátja lehet például a mágneses Maniolos-szigetek említése (I, 5), valamint a levél végén felsorolt indiai állatok.

Azt láthatjuk tehát, hogy Berg az első, aki megfelelő kritikával kezeli a szöveget, és bizonytalan alapokon álló információkra nem épít elméletet. A szöveg természetét illetően, azt gondolom, néhol már rátapintott a lényegre. Hiába tűnhet első olvasásra puritánnak és tényszerűnek Palladios levele, nem szabad megfeledkezni arról, hogy a leírás háttérében úgyszólván kifejlődött műfaja van az Indiáról szóló irodalomnak. Nagy Sándor indiai hadjárata (Kr. e. 327–325) és Palladios levelének becsült létrejötte között nagyjából hétszáz év telt el. Alexandros katonai sikereit követően nőni kezdett az érdeklődés a távoli kelet, vagyis India iránt is. Ez azzal járt, hogy egyre több és több görög jutott el oda, és számolt be visszatérve élményeiről, ami bizony az irodalomban is nyomott hagyott.⁴¹ Elég csak Ktésiaszra, Nearkhosra, Megasthenészre, vagy a *Periplousra* gondolnunk, számos szerzőről és Indiát tárgyaló műről van tudomásunk már a Krisztus születését megelőző évszázadokból is, melyeknek többsége mára már elveszett, vagy csak töredékeit ismerjük Strabón, esetleg Ptolemaios idézetein keresztül, és még nem is esett szó azokról az írásokról, amelyek egykori meglétéről sincs tudomásunk. Amint arra Berg rámutatott, Palladios bizonyos részleteket korábbi szerzőktől vesz át, akikről vagy tudunk, vagy nem. Tehát Palladios levelének legpontosabb feltárásához arra lenne szükség, hogy egy-egy elemet önmagában felkutassunk. Ha némely esetben találunk párhuzamokat, az azt tanúsítja, hogy Palladios majdnem bizonyosan visszanyúlt az elődökhöz, ha pedig nem, az nem jelenti azt, hogy feltétlenül újdonsággal állunk szemben.

Szerintem fontos észben tartani, hogy Palladios alaposnak mondható könyvtári kutatást végezhetett a levél elküldését megelőzően. Ebben az időszakban keresztény püspökként minden bizonnyal hozzáférése volt a korábbi szerzők munkáihoz. Emellett szól a *Ponémation* megszerkesztettsége is, ami sokrétű olvasottságra utal, és attól függetlenül, hogy mit gondolunk a szöveg keletkezésének egyes lépéseiről, Palladios keze munkájáról árulkodik. Palladios ugyan nem

³⁹ BERG (1974) 13; hasonló motívumokról lásd 2. jegyz.

⁴⁰ BERG (1974) 13–14.

⁴¹ Erről bővebben: HALFBASS (1990) 2–23.

volt járatos Indiával kapcsolatban, miként ezt maga is beismeri (I, 1), de barátja kedvéért utánajárt a dolgoknak.

A dolgozat ezen pontjáig azt szerettem volna bemutatni tanulmányról-tanulmányra, hogy Berg cikkével bezárólag miként gondolkodtak a kutatók Palladios leveléről, különös tekintettel a jogtudós utazására. Berg volt az utolsó, aki önálló tanulmányt szentelt a levélnek, 1974 óta azonban számos kutatást végeztek az Indiát és a brahmanokat érintő ókori görög irodalomban, természetesen Palladiossal kapcsolatban is. Egyes felfedezések alapján pedig tovább lehet indulni a Berg által kijelölt úton. A továbbiakban két eltérő szempont alapján vizsgálom az *Epistola* szövegét. A Palladios által leírtakat irodalmi értelemben véve kontextusba kell ágyazni. Először arra térek ki, mennyire tekinthetjük megbízhatónak földrajzi szempontból az útleírást, és vajon következetesen használja-e a szerző a fogalmait. Ezután azt vizsgálom meg, milyen mértékben támaszkodik Palladios korábbi szerzők munkáira. Erre a legszemléletesebb megoldás az, ha külön pontokba szedve tárgyalom a szöveg egyes kiemelt szakaszainak bizonyított vagy feltételezett hátterét.

Térképészeti kérdések

A korszak bizonytalan földrajzi világképe

A szöveget érintő tanulmányokban nagy igyekezet tapasztalható a jogtudós utazásának feltérképezésére. Ugyanakkor két viszonylag új cikk is azzal foglalkozik, mennyire megbízhatatlanok a korszakban született útleírások. Philip Mayerson megállapítja, hogy ha a forrásainkból indulunk ki, azt látjuk, hogy ekkoriban két Indiát különböztettek meg.⁴² Ez az esetek legnagyobb részében Etiópia, Arábia és a valódi India közti tévesztésből és a határok elmosódásából származik. A Palladiosnál későbbi, a 6. századi Kosmas Indikopleustés, aki állítólag alexandriai keresztényként járt több alkalommal Indiában, „Belső-Indiáról” (ἐπὶ ἐσωτέραν Ἰνδίαν, *Top. Christ.* 2, 30) is beszél, amely terület India, Taprobané és a sérek országának egyes részeit foglalja magába, valamint „Legbelső-Indiáról” (ἐν τῇ ἐσωτέρᾳ πάντων Ἰνδία, *Top. Christ.* 2,45), ami talán Kínát jelenthette.⁴³ Még ennél is homályosabbá teszi Kosmas leírását, hogy

⁴² MAYERSON (1993) 169.

⁴³ MAYERSON (1993) 170. Kosmas a 6. században élt és a nevéhez köthető Χριστιανικὴ Τοπογραφία című mű révén vált ismertté. Térképészeti feljegyzései és a földrajzi elképzelései széles körben ismertek voltak a maga korában. A szerző a 7. jegyzetben arra is felhívja a figyelmet, hogy a fentebb idézett földrajzi viszonyokra vonatkozó görög kifejezéseket nehéz pontosan átadni fordításban. Az ἐνδον és εἰσω szavak komparatív melléknévi alakjai a korszak földrajzi kontextusában a várakozással ellentétben nem a közeli, hanem éppen a távoli, nehezen

említést tesz a Taprobané és Adulé közti kereskedelemről is, amely város szintén „Belső-Indiában” található. Kosmas tehát rugalmasabban kezeli India földrajzi fogalmát, mint azt egy térképész-írótól várnánk, de hasonló a helyzet a következő 4. századi írásban is. Az *Expositio Totius Mundi et Gentium* című kereskedelemmel és földrajzzal foglalkozó rövid írásmű, amelynek a szerzőjét nem ismerjük és az eredeti görög változata is mára elveszett, „India Maiorról” és „India Minorról” számol be. A jelek szerint az előbbi név Indiára, az utóbbi Auxumé környékére és Núbiára vonatkozik.⁴⁴ Mayerson egyéb művekből kiemelt szöveghelyeken keresztül is rávilágít arra, hogy az efféle bizonytalanság kimondottan gyakori volt a 4–6. században.

India Palladiosnál

Palladios esetében az Auxumében uralkodó indiai kiskirály (I, 4) Mayerson szerint nem egy, a helyi kereskedők közösségét vezető személyre utal, amely nézetet Derrett vallotta,⁴⁵ hanem a szöveg arra enged következtetni, hogy „India” fogalmát maga Palladios is tágabban értelmezte, és az „indiai” itt „auxuméit” jelent. Scott F. Johnson 2014-es tanulmányában megállapítja, hogy Palladios levelében ezek a tévesztések nem a véletlentől függenek. Szerinte az „India” elnevezés az elbeszélő szempontjából értendő, mivel amikor Palladios a saját utazásáról ír (I, 1), egyértelműen Etiópiát vagy Dél-Arábiát érti alatta, de amikor a jogtudós szemszögéből követjük az utazása egyes állomásait, India aszerint változik, és ez adhat magyarázatot például a Taprobané szigetén uralkodó indiai nagykirályra is (I, 4).⁴⁶

Mayerson és Johnson cikkének a tanulsága tehát az, hogy a korai bizánci útleírások földrajzi világképe rendkívül ingoványos terület, és a kutatónak komoly fenntartásokkal kell kezelnie az egyes megállapításokat. A jelenségre többek között az ekkorra már egyre inkább teret nyerő kereszténység adhat magyarázatot, hiszen a korszakból származó forrásanyagaink többsége is keresztény írók tollából származik. A kereszténység térnyerése azzal járt, hogy az antikvitástól megörökölt pogány világképet az új valláshoz kellett igazítani, így a régi és az új földrajzi elképzelések összekeveredtek.⁴⁷ Emellett ekkor már a Földközi-tenger és a Távol-Kelet közötti kereskedelem túl volt az ókori fénykorán, és kevesebben voltak szemtanúi ezeknek

megközelíthető helyeket szokták megjelölni. Mindenesetre a magyar „belső” előtag tűnik itt a legcélravezetőbbnek.

⁴⁴ MAYERSON (1993) 170.

⁴⁵ DERRETT (1962) 26.

⁴⁶ JOHNSON (2014) 411–412. Véleményem szerint a szerző magyarázata önmagában nem elég meggyőző. Világos, hogy a Palladios és a jogtudós elbeszélésében India nem azonos helyet jelöl, ugyanakkor Johnson figyelmen kívül hagyja az auxuméi indiai kiskirályt (I, 4), akiről a levél tanúsága szerint a jogtudós tájékoztatta Palladiost. Bármelyikük szempontjából nézzük, ez a megállapítás következtetlenségre utal az „India” vagy „indiai” szavak használatát illetően, vagyis csupán a nézőpont kérdése nem nyújt magyarázatot a problémára.

⁴⁷ JOHNSON (2014) 412–413.

a távoli tájaknak. A Kr. e. 1. századi *Periplus* például földrajzi pontosságban és következetességben nem összehasonlítható e későbbi keresztény munkákkal.⁴⁸ Azt is érdekes megfigyelni, hogy néhány ilyen útleírásban az Édenkert is szerepel, és valós földrajzi helyként van feltüntetve. Talán meg lehet kockáztatni azt a megállapítást, hogy ezeknek az útleírásoknak a szerzői nem arra törekedtek, hogy szigorúan pontos és a térképen nyomon követhető legyen az út, hanem sokkal inkább, hogy izgalmas és tanulságos olvasmány legyen belőle. Palladios leveléből is kitűnik, hogy az utóbbira törekedett, így nem is érdemes a szemére vetni a következetesség hiányát.

Irodalmi elődök és párhuzamok

A korábban bemutatott tanulmányok alapján is körvonalaztam már a tételt, miszerint Palladios levelében tetten érhetően öröklődik a korábbi irodalmi hagyomány. A végső következtetések levonásához elengedhetetlen a részletekig menve megvizsgálni a szöveget, és némely szakaszokat alaposabban tárgyalni. Ugyanakkor kénytelen vagyok kijelenteni, hogy az alábbi gyűjtés nem teljes körű, hiszen szétfeszítené a jelen dolgozat kereteit, ha csakugyan minden egyes párhuzamra fel akarnám hívni a figyelmet. A felsorolás tehát inkább szemléltető jellegű, mintsem mindenre kiterjedő, mert az a jelen dolgozat szempontjából, úgy gondolom, nem volna feltétlenül indokolt. Mindenesetre a cél az, hogy az alábbi példákon keresztül igazoljam az immár megfogalmazott tételt.⁴⁹ Két témáról már esett szó, a bisadosokról és Taprobané szigetének bemutatásáról, és mint az kiderült, mindkettő a korábbi irodalmi hagyománnyal hozható összefüggésbe. A továbbiakban ezekre külön nem térnék ki. Amelyek érdekesek lesznek, azok a részletek. A Palladiost tárgyaló szakirodalom ezekre rendszerint nem tér ki, de a levél egyik fő sajátossága, hogy – útleírás lévén – teli van olyan rövidebb-hosszabb leírásokkal, melyek egy adott állatot, növényt, vagy tájat hivatottak bemutatni. Meglepő módon némely esetben éppen ezek árulkodnak az irodalmi háttérrel.

⁴⁸ MAYERSON (1993) 171.

⁴⁹ Az összeállítás szempontjából felbecsülhetetlen értékűnek bizonyult a finn Klaus Karttunen két könyve, melyek az *India in Early Greek Literature* (1989) és *India and the Hellenistic World* (1997) címet viselik. Karttunen a görög irodalom kezdetétől egészen a hellénisztikus korig vizsgálta, miként jelenik meg a görög nyelven íródott szöveges forrásainkban India. Ugyanakkor a bizánci irodalommal kapcsolatban (ide soroljuk Palladiost is) még nem született hasonló jellegű és volumenű munka, ez pedig azzal a kellemetlen következménnyel jár, hogy a hellénisztikus kor utáni irodalom jelenleg amolyan vakfoltnak számít, és ennek csak részben az erre irányuló kutatások hiánya az oka, hiszen általánosan is kijelenthető, hogy a bizánci irodalom még kevésbé feldolgozott, mint a klasszikus vagy a hellénisztikus. Azonban, minthogy Karttunen a korai klasszikus és hellénisztikus irodalomra koncentrált, és a későbbi, bizánci írásokra csak elvétve hivatkozik (beleértve Palladios levelét is), alkalom nyílik megnézni, milyen mértékben vannak jelen a Karttunen által lejegyzett irodalmi motívumok Palladios levelében.

A brahmanok

Az *Epistola* és a *Ponémation* brahman-leírása szembeötlően eltérő. A levélben egységes népként szerepelnek (I, 11–13), és név szerint egyikőjüket sem ismerjük meg. A „brahman” (βραχμάν) elnevezés Alexandros történetíróinak munkáiban jelenik meg először, és a szanszkrit „*brāhmaṇa*” szónak az átvétele. A hódító uralkodó a hagyomány szerint Taxila városánál találkozott az indiai bölcsekkel, akik filozófiájukról, meztelenségükről és aszketizmusukról lettek híresek. A brahman szó jelentését általában az adott szerző határozza meg, de leggyakrabban egyszerűen indiai bölcset jelent. A szó maga mégsem volt közhasználatban, a gyakori φιλόσοφοι és γυμνοσοφισταί mellett legalább féltucat más néven is ismertek voltak ezek az emberek.⁵⁰ A brahmanokról számos Palladiosnál korábbi szerzőnél olvashatunk, híres például Megasthenész az indiai társadalomról készített felosztása, amelyben a brahmanok a „sarmanokkal” együtt alkotják a filozófusok csoportját.⁵¹ Palladios levelében azonban nem a filozófiájuk, hanem az életmódjuk van középpontba állítva. Egyrészt a megszokottakat olvassuk, miszerint meztelenek, a folyóparton élnek szigorú önmegtartóztatások közepette, másrészt a keresztény adalék is megfigyelhető, amely nyilván Palladios sajátja. Ezek a remeték nem filozofálnak, hanem buzgón imádkoznak az Istenhez, bár a tudásuk róla nem kifinomult (I, 11). A másik sajátosnak mondható aspektusa a leírásnak, az a nők és a férfiak viszonyának bemutatása. Tekintve, hogy a brahmanok rendszerint önmegtartóztató életmódjukból kifolyólag nőtlenek, igen különös, hogy Palladios éppen a viszonyukat taglalja.

Megtudjuk, hogy a férfiak a Gangesz egyik partján élnek, míg a nők a másikon (I, 13). Mivel aszkéták, csupán az utódnemzés céljából járnak át feleségeikhez, és ezt évente egyszer teszik, amikor negyven napot töltenek el ott. Meghatározott, mikor mennek, mennyi ideig maradnak, mi a teendő a meddő feleséggel, és mennyi utódot kell nemzeni. Míg magukról a brahmanokról számos görög forrásunk van, a házasságukról szinte semmi. Egyes szerzők arról számolnak be, hogy az indiai remeték nyílt színen élik a nemi életüket,⁵² ez azonban általános toposz volt a távoli tájakon élő idegen népeket illetően, és köze lehetett a cinikus filozófusoknak a brahmanokkal való gyakori megfélemletéséhez.⁵³ Nyugaton tehát alapvetően azt gondolhatták, hogy Indiában a házasság intézménye még nincs megszilárdulva, ennek tükrében válik olyan érdekessé, hogy Palladios éppen a szervezettséget hangsúlyozza. Jelenleg tehát úgy tűnik,

⁵⁰ KARTTUNEN (1997) 56–60.

⁵¹ Erről bővebben: KARTTUNEN (1997) 82–88.

⁵² Hdt. 3, 101; Μίξις δὲ τούτων τῶν Ἰνδῶν τῶν κατέλεξα πάντων ἐμφανής ἐστι κατὰ περ τῶν προβάτων...

⁵³ KARTTUNEN (1997) 55. A brahmanok vonatkozásán kívül vannak forrásaink az indiai feleségekről, a görögöket és később a rómaiakat is lenyűgözte a *satī* szertartása, amelynek keretében az özvegy máglyára lépve követte urát a halálba, lásd 64–67.

Palladios ebben a tekintetben egyedi, de elképzelhetőnek tartom, hogy itt is a szerző keresztény megközelítése játszik szerepet, hiszen az istenfélő jámbor brahmanokkal nyilván összeegyeztethetetlen volt a tisztátalan nemi élet. Mindenesetre Palladios korára felgyűlt már akkora nyugati irodalom, melynek segítségével a szerző az alapvető tudnivalókat összegezni, majd kiegészíteni tudta.

Az odontotyrannos és az óriáskígyók

Palladios ezeket az állatokat az I, 14-nél mutatja be. A leírás alapján az *odontotyrannos* egy, a Gangeszben élő kétéltű, ami nagy természeténél fogva képes elefántokat egészben bekebelezni, emiatt a folyón veszélyes az átkelés, kivéve a brahmanoknak, akikre nem támad rá. Elsőre azt gondolhatnánk, hogy egy eltúlzott méretekkkel és táplálkozási szokásokkal rendelkező krokodílról van szó. Azonban Berg is megjegyzi, hogy az egyiptomi Thébában járatos Palladios vagy a jogtudós számára aligha lehetett ismeretlen állat a krokodil.⁵⁴ A kígyó sem merülhet fel, hiszen rögtön az *odontotyrannos* után a folyóban élő hatalmas kígyókról is szó esik. Berg szerint Megasthenésnél leljük meg az *odontotyrannos* előképét. Egy Strabón idézetén keresztül ránk maradt töredéken ugyanis az olvasható, hogy bizonyos „Pán” nevű kígyók élnek a folyó vizében, amelyek ék alakú fejjel rendelkeznek és a szarvasokat agancsostól fogyasztják el.⁵⁵ Figyelemre méltó módon Palladios is az amúgy szokatlan καταπίνειν („lenyel”) igét használja, amit Megasthenés töredékeiben itt találunk meg egyedül, és ami még érdekesebbé teszi, két sorral később az is elhangzik, hogy erről már Eratosthenés is beszámolt. A „Pán” nevet Palladios nem vette át, helyette Berg szerint alighanem a *Epistola Alexandri ad Aristotelem* című apokrif levélhez nyúlt vissza,⁵⁶ ami legkésőbb már a Kr. u. 3. században létezett. Jóllehet az eredeti görög változat mára elveszett, a ránkmaradt latin szövegben „*dentityrannus*” néven találkozunk vele.⁵⁷ Láthatóan itt egészen más meseszerű állatról van szó, nagyobb az elefátnál, három szarva van, de a feje a lóéhoz hasonlatos. Egyébként Berg szerint a levél szövegéből kitűnik, hogy Palladios olvashatta az eredeti görög változatot, de csak részleteket emelt át a saját levelébe, akárcsak ezt a nevet.⁵⁸ Karttunen hozzáteszi, hogy Ktésiasznál és idősebb

⁵⁴ BERG (1974) 14–15.

⁵⁵ καὶ Πᾶνας σφηνοκεφάλους ὄφεις τε καὶ ἐλάφους σὺν κέρασι καταπίνοντας... (29. fr., 14. sor; *Megasthenes Hist. Fragmenta* [ed. Müller, K., 1841–1870, Párizs]).

⁵⁶ Az ebből a műből származó részleteket BOER (1973) kiadása alapján idézem. A pontos szöveghelyeket oldal- és sorszámmal adom meg.

⁵⁷ „*Una praeterea novi generis bestia maior elephanto affuit, tribus armata in fronte cornibus, quam Indi appellare dentityrannum soliti sunt, equo simile caput gerens atris coloris.*” (20.p. 6–8.)

⁵⁸ BERG (1974) 15.

Pliniusnál is szerepel ez az állat, ami e mítosz elterjedtségét bizonyítja, és jó okkal gondolhatunk rá a sárkány-mítosznak egy változataként.⁵⁹

Karttunen egy egész fejezetet szán az indiai kígyóknak. Alighanem az egyik legismertebb Indiával kapcsolatos közhiedelemnek számított az ókorban, hogy e távoli tájon lépten-nyomon kígyókba ütközik az ember, és általában vagy halálosan mérgesek vagy hatalmasok. Noha ennek megvan a valóságalapja, egyes szerzők a bemutatásukkor jócskán elrugaszkodtak a valóságtól. Palladiosnál éppen eltúlzott méretekkkel jelennek meg, hiszen a leírás alapján nem kevesebb, mint 70 πῆχυς, azaz körülbelül 30 m-t tettek ki. Palladios azzal a megjegyzéssel igyekszik hitelt adni a beszámolójának, hogy az egyik ilyen kígyónak a két láb széles levedlett bőrét maga is látta. Ez azért különös, mert a többi meseszerű állat említésekor nem tesz ilyet. Viszont az irodalmi párhuzamok széles sokasága arra utal, hogy Palladios idejére az indiai óriáskígyók mítosza is elterjedt volt, és megannyi változattal rendelkezett. Már tudvalevőleg a Kr. e. 5. századi Ktésias is értekezett az indiai kígyókról, akitől később számos szerző átvett részteket.⁶⁰ Palladios biztosan az előtte álló irodalmi hagyományból merített, de mivel oly keveset és oly általánosan ír, nem lehet megmondani, kinél olvasott róluk. Csupán az a rejtély, vajon mit látott személyesen.

Az indiai állatvilág

A már említett víziszörnyeken túl, Palladios helyi állatként sorolja fel az elefántokat, a skorpiókat, hangyákat, és többek között a Taprobané szigetén élő „szélesfarkú bárányokat”. Az első három teljesen általánosnak mondható, inkább azon lehet elgondolkodni, Palladios vajon miért ezeket hozza fel, hiszen míg az indiai elefántok közismertek voltak, a beszédre tanítható papagájokat például sokkal nagyobb kíváncsiság övezte egykor.⁶¹ Az indiai hangya említése is banális, jól tudjuk, hogy a már Hérodotos által lejegyzett „aranyásó hangyák” mítosza megannyi mende-mondának a leképeződése.⁶² Palladiosnál a fantasztikum csak a méreteken jelenik meg, szerinte a hangyák tenyérnyiek, a skorpiók pedig könyök hosszúságúak (I, 14). Másik egzotikus állat a „szélesfarkú bárány” (I, 9), amely azért figyelemre méltó, mert világosan mutatja a szöveghely ktésiaszi eredetét.⁶³ Hérodotosnál is megjelenik az állat, mi több a történetíró két alfaját is feljegyezi.⁶⁴ Bár Ktésiasis hírhedten megbízhatatlan forrás, Hérodotossal egybevetve

⁵⁹ KARTTUNEN (1997) 200–201.

⁶⁰ KARTTUNEN (1997) 202–205.

⁶¹ KARTTUNEN (1997) 220–231.

⁶² Hdt. 3, 102–105; lásd KARTTUNEN (1989) 171–177.

⁶³ Ktésias, fr. 45i, 27 (*F.Gr.H.*). Szintén innen származik a kecske és a thébai disznó említése.

⁶⁴ Hdt. 3, 113.

– amennyiben valóban létezett – az állat élőhelyének Arábiát vagy Északnyugat-Indiát gondolhatjuk.⁶⁵ Palladiost ez nem zavarta, nála Taprobanén élnek.

Az indiai növényvilág

Az ókori növényleírásokat is gyakorta nehéz összeegyeztetni a ma élő fajokkal és meglévő ismereteinkkel. Az indiai fákról és cserjékről íródott görög szöveg esetében ez hatványozottan igaz. Név szerint az alábbi növények kerülnek elő: bors (πίπερι), pálma (φοῖνιξ), kétfajta diófélé (κάρυον τὸ μέγιστον τὸ Ἰνδικὸν καὶ τὸ λεπτὸν τὸ ἀρωματίζον), rizs (ὄρυζα), (περσεῖνὸν ξύλον?), tövisbokr(?) (ἀκάνθινον). India a fűszerek, úgy a bors hazája is volt, ehhez az információhoz nem kellett elutazni oda. A rizs már nagyon korán az egyik legfontosabb étel volt Észak-Indiában, erről pedig a görögök is gyorsan tudomást szereztek Alexandros hadjáratát követően. Ezek tehát nem igényelnek további magyarázatot. A κάρυον τὸ μέγιστον τὸ Ἰνδικὸν καὶ τὸ λεπτὸν τὸ ἀρωματίζον már érdekesebb, és az utóbbi számomra a fahéj körülírásának tűnik, ugyanakkor a κάρυον és λεπτὸν szavak jelentése nem egyértelmű. Mint fűszer régről ismert volt Nyugaton, Hérodotos és Strabón is ismerte, de pontos származásával nem voltak tisztában.⁶⁶ A περσεῖνὸν ξύλον hapax, köze lehet esetleg a περσέα-hoz, ami egy egyiptomi fafaj (*Mimusops Schimperi*).⁶⁷ Az ἀκάνθινον-t is homály fedi, melléknévként „tövises”-t jelent, főnévi használata viszont nem ismert, ráadásul a szövegvariánsok sem nyújtanak közelebbi támpontot a kérdésben.⁶⁸ Tanácstalanságunkban az Ambrosius-féle latin fordításhoz fordulhatunk. Itt az áll, hogy sok az indusoknál az „*inula*” (περσεῖνὸν ξύλον), amit a perzsáknál is ekképp neveznek, illetve a fa, amit „*acanthus*”-nak neveznek.⁶⁹ Az előbbi mai nevén az örménygyökér (*Inula Helenium*), a gond viszont az, hogy a botanikai jellemzői miatt a ξύλον szó nem illik rá. Utóbbi szintén azonosíthatatlan, hiszen úgy tűnik számos növényt illettek ezen a néven.⁷⁰ Minthogy majdnem egészében a görög szó átvétele, erős a gyanú, hogy már Ambrosius sem tudta, mire gondolt Palladios. A levélben szereplő növények egy része tehát teljesen hétköznapi, a másik csoportjukról pedig szinte semmilyen ismeretünk nincs.

⁶⁵ KARTTUNEN (1989) 167–168.

⁶⁶ KARTTUNEN (1989) 148–149.

⁶⁷ LSJ s.v. „περσέα”.

⁶⁸ BERGHOFF (1967) 11.

⁶⁹ „Abundat enim apud illos plurimum herba, quam inulam nomine vocamus, sicut et apud Persas. Item est ibi arbor, quae acanthus nominatur.”

⁷⁰ L&S s.v. „acanthus”.

A Maniolos-szigetek

Palladiosnál a Maniolos-szigetek annak a magyarázataként jelennek meg, miért nem tudott a jogtudós Taprobanéra hajózni (I, 5). Ezeket a szigeteket ugyanis, amelyekből mintegy ezer van, erős mágneses mező veszi körül az itt bányászott mágnes miatt. Az olyan hajók, amelyeket vasszögekkel ácsoltak össze, megrekednek az apró szigetekeken, ezért a környékbeli csak teljes mértékben fából készült bárkákon járnak itt a tengert. Mondanunk sem kell, a leírás teljesen meseszerű, és bár az Indiai-óceán ezen része valóban teli van kis szigetekkel, és a helyi bányászat sem elképzelhetetlen, a hajók bevonása egyértelműen túlzás. Mint az kiderül, a szigetekkel kapcsolatban Palladios is kétséget fogalmaz meg (εἰ μὴ ψευδὲς ἐστὶ τὸ λεχθέν) és a passzív szerkesztés miatt jól látszik, jelen esetben nem a jogtudós saját tapasztalatait vonja kétségbe, hanem azokat a híreszteléseket, amelyek rajta keresztül érték el őt. Amikor a szerző a jogtudós saját beszámolójára hivatkozik, azt rendre a -φησι- vagy ἔλεγεν οὖν οὗτος ὅτι... kifejezések mondatba illesztésével teszi egyértelművé. Ugyanakkor például Taprobané leírásakor is ezt teszi (I, 6), amely szakaszcól kiderült, hogy Ktésiasztól származik, és a jogtudós szintén pusztán közvetítőként lép fel, vagyis az efféle kitételek félrevezetők lehetnek.

Ezeknek a szigeteknek az említése megint attól a Ptolemaiosztól származik, akinél a bisadosok is előkerültek, sőt itt az átvétel helyenként majdnem szó szerinti.⁷¹ A mágneses szigetek mítosza egyébként túlmutat Ptolemaioson, és keleti gyökerei lehetnek.⁷² Minthogy a szigetek említése azt indokolja, miért nem jutott el a jogtudós Taprobanéra, a ptolemaioszi szöveghely tükrében ismét megkérdőjelezhetjük az utazás hitelességét.⁷³ Karttunen figyelmen kívül hagyja Ptolemaios szigeteit, amikor az Indiai-óceán szigetvilágáról szóló hellénisztikus beszámolókat taglalja.⁷⁴

Az elemzés után érdemes megfigyelni, Palladios miként jelzi, honnan származik egy-egy értesülése. A forráshasználatában való kiigazodás céljából az alábbi szemléltető táblázatot lehet felvázolni:

⁷¹*Geographica* VII, 2, 31, φέρονται δὲ καὶ ἄλλαι συνεχεῖς δέκα νῆσοι, καλούμεναι Μανιόλαι, ἐν αἷς φασι τὰ σιδηροῦς ἔχοντα ἤλους πλοῖα κατέχεσθαι, μήποτε τῆς Ἡρακλείας λίθου περὶ αὐτὰς γεννωμένης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπ' οὐροῖς ναυπηγεῖσθαι...

⁷² BERG (1974) 14, 2. jegyz.

⁷³ id. Plinius is említést tesz (*Nat. Hist.* 2, 211) egy hasonló jelenségről, mely szerint az Indus folyó mentén van két hegy, az egyik vonzó, a másik taszító mágneses hatást fejt ki, ezért a saru vasszegecsei miatt az egyikre nem lehet rálépni, a másikról viszont moccanni se lehet. A két elbeszélés hasonlósága miatt – azt hiszem – okkal gondolhatjuk őket egymás változatainak, a gyökerek azonos lehet.

⁷⁴ KARTTUNEN (1997) 338–347.

Tárgyalt jelenség	Forrás	Szövegbeli hivatkozás
Alexandros indiai hadjárata (I, 2), indiai állatvilág, az <i>odontotyrannos</i> (I, 14)	ismeretlen	Διήγημα δὲ φέρεται, λέγουσι
Maniolos-szigetek (I, 5), Taprobané (I, 4,6)	jogtudós másokra hivatkozva	ἡμῖν διηγήσατο μαθὼν καὶ αὐτὸς παρ' ἐτέρων, εἰ μὴ ψευδὲς ἔστι τὸ λεχθέν, φησι
bisadosok (I, 7), az utazás és a fogságbaesés (I, 8–10), brahmanok (I, 11–13)	jogtudós	διηγείτο οὖν, ὥς ἔλεγεν, φησι, ἔλεγεν οὖν

Ezek alapján úgy tűnhet, a szerző meglehetősen világosan tüntette fel a forrásait különbséget téve azok között. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy Palladios hivatkozása következetlen, hiszen a korábban bemutatott szöveghelyek a levél tanúsága alapján eltérő úton kerültek a szövegbe. Némely dolgokat Palladios a jogtudósra hivatkozva ad elő, aki olykor szintén mások beszámolóira támaszkodik, máskor a jogtudós saját tapasztalatait közli. Például a brahmanok bemutatásáról a fentebb tárgyalt megfontolások alapján aligha hihető, hogy teljes egészében a jogtudós közlésén alapul, de a levél ezen részében nincs semmilyen más arra utaló jel, hogy a jogtudós, vagy Palladios bevont volna más forrást is. Emellett itt a szerző írói szándéka is felsejlik. Ebben az esetben felmerül a kérdés, hogy ez milyen mértékben volt hatással a jogtudós beszámolója nyomán szerkesztett szövegre, amelyet levélben továbbít Palladios.⁷⁵

Epistola Alexandri ad Aristotelem

A szóban forgó írásmű már az *odontotyrannos* kapcsán említésre került, Berg volt az, aki elsőként felismerte a két munka kapcsolatát.⁷⁶ Ugyanakkor e fennálló kapcsolatnak a közelebbi elemzése arra a felismerésre engedett következtetni, hogy ez az egyike azoknak a forrásoknak, amelyeket Palladios minden kétséget kizáróan jól ismert, és mivel – a többitől eltérő

⁷⁵ A jogtudós utazásának hitelességét illetően az egyik legnagyobb probléma talán mégsem pusztán az, hogy a szerző számos Indiát érintő forrásra támaszkodik, hanem azok rendkívül szabados felhasználása, nyilvánvaló kiégyesítése, és olykor váratlan alkalmazása. Ha csak az imént tárgyalt Maniolos-szigetek említésére gondolunk, – ahogy utaltam rá – a szöveg némiképp különös okfejtést tár elénk. A jogtudós azért nem jutott el Taprobanéra, mert ezek a szigetek útját állták, vagyis ha – tegyük fel, léteztek ezek a helyek – az utazónknak saját szemmel kellett volna látnia azokat, tehát önálló leírást adhatott volna Palladiosnak, ehelyett mások beszámolóira volt utalva. Ha viszont az utazása során mégsem járt itt, akkor miért nem jutott el a kijelölt úti célhoz?

⁷⁶ BERG (1974) 14–15.

módon – ennek a latin nyelvű változata teljes egészében ránk maradt, az említésen túlmenve érdemes még néhány párhuzamot feljegyezni.

Berg szerint a hasonlóság a Gangesz, a serek és az Alexandros által állíttatott feliratos oszlop leírásában érhető tetten.⁷⁷ Ezt részben megvizsgálom, illetve kiegészíteném. A Gangeszről a levél két helyen tesz említést: először Dareios egyik veresége kapcsán („*rege Persarum Dario apud Gangem amnem superato...*” 3.p. 6), másodsor pedig a levél végén, a fókuszban ezúttal maga a folyam van. A szerző csakugyan ír a vízben élő fenevadakról („*Et in Gange flumine erant mirabilia portenta.*” 57.p. 6), viszont az óriáskígyókat és az *odontotyrannost* nem a Gangeszhez köti, hanem egy meg nem nevezett tó vizéhez (16.p. 8–20.p. 8). Amit pedig a levél szerzője leír a folyóról, arra való utalást Palladios levelében nem találunk.⁷⁸ A serek is kétszer szerepelnek, egyrészt a megszokott módon, a selyemruhák előállításának összefüggésében („*Seres, quae gens foliis arborum decerpendo lanuginem ex silvestri vellere vestes detexunt.*” 7.p. 4–5). Ezzel kapcsolatban Palladiosnál sem szerepel több (ἀλλ' ἄχρι τῆς Σηρικῆς φθάσας, ἔνθα τὸν μεταξὺ οἱ σῆρες τίκτουσιν I, 2). Érdekesebb azonban a nép második előfordulása („*[...]ad Seres, quae gens iustissima omnium gentium esse perhibetur. Vbi nec homicidium nec adulterium neque periurium neque ebrietas committi dicitur. Pane tantum et ole-ribus et aqua vescuntur.*” 58.p. 1–4). A leírás meglepően emlékeztet Palladiosnak az *Epistolá-*ban szereplő brahman-leírására (I, 11–12), de főként a *Ponémation*ban ábrázolt jámbor, aszkéta életmód néhány alapelemére ismerhetünk rá. A kösztélék esetében is némi eltérést tapasztalhatunk. A levélben kettőről van szó, két külön helyen felállítva, melyeken Alexandros dicső tettei vannak feltüntetve („*Ibique legato meo praecepi, quem Persidi praeposueram, nomine Alconi, ut poneret in Persarum et Babiloniorum terris pilas solidas aureas duas pedum vicenum quinum et in his omnia facta mea scriberet*” 59.p. 3–6), míg Palladiosnál Alexandros egyet helyez el a sereknél, melyen pusztán az áll, hogy eljutott odáig (κακεῖ λιθίνην στήλην στήσας ἐπέγραψεν· Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ἔφθασε μέχρι τοῦ τόπου τούτου. I,2).

Mindhárom esetben a hasonlóság szembeűnő, ám egyiknél sem beszélhetünk szó szerinti átvételről. Minden bizonnyal Palladios megpróbálta összefésülni a tartalmát egyéb forrásaival, többek között ez is indokolhatta a változtatásait. Egy másik ilyen forrásra utalhat például Palladios, amikor Alexandros egyik saját írását említi (Διήγημα δὲ φέρεται Ἀλεξάνδρου τοῦ τῶν Μακεδόνων βασιλέως ἐξηγησαμένου ποσῶς τὸν βίον αὐτῶν· I, 2), hiszen az ókor

⁷⁷ BERG (1974) 15.

⁷⁸ „*De quibus, ne tibi fabulosus viderer, scribendum non putavi nisi quod aquae fluminis et Euphratis Borea venientes solae ad Noti venti spiracula exeunt. Quorum fluminum ripae altera ab alia conspicuae non sunt earum aquarum latitudine.*” (57.p. 6–10).

végéig még széles körben elterjedtek lehettek a hódító király magánlevelezésének részei, a többségük persze fiktív volt.⁷⁹

Konklúzió

Összegzőképpen úgy vélem az alábbiakat lehet elmondani. A Palladios *Epistolájában* leírtakat mindenekelőtt komoly fenntartásokkal kell kezelni. Először is, a benne ismertetett utazás térképre vetése nehéz akadályokat gördít a kutató elé. A szerző földrajzi ismeretei, fogalomhasználata, és általános tájékozottsága e téren merőben elűt a mai emberétől, és attól eltekintve, hogy ez már önmagában óvatosságra int, napvilágra jutott, hogy Palladios önnön elképzelései is meglehetősen rugalmasak. Kiderült továbbá, hogy a levél nem csupán egy ismerős által elmondottaknak a tolmácsolásából áll, Palladios igenis alapos kutatómunkát végzett a rövid levél megírása előtt, bár nem vallja be, legalábbis név szerint nem idézi az általa forrásként felhasznált műveket, vagy szerzőiket. Bizonyítottan Hérototostól, Ktésiasztól, Ptolemaiosztól, és másoktól is átvesz egyes elemeket és motívumokat. Az elbeszélés szórakoztatónak volt szánva, ez vitán felül áll, és a korábbi szerzőknél olvasottakat a szerző különböző célokkal használja fel, olykor valami magyarázatoként, olykor pedig az elbeszélés színesítése érdekében. Mivel a szöveg így módon erősen foltozottá lett, a jogtudós utazása a legtöbb szempontból kérdésessé vált. Mintha Palladios annak hitelességét akarná több helyen is alátámasztani, de ha a dolgok mögé nézünk, lehullik a lepel, és kiderül, valójában mennyire szerkesztett a történet. Ezért is értelmetlen bármilyen próbálkozás, ami az út feltárására irányul, emellett mindent egybevetve erősen hajlok arra a nézetre, hogy az útleírás se történeti, se földrajzi szempontból nem tekinthető hitelesnek. A leírtak hozzávetőlegesen kétharmada ismert forrásokból származik. Fel lehet vetni, hogy akkor mi a helyzet a maradék egyharmaddal. Azt gondolhatnánk, Palladios ezen ismereteit nyilván a jogtudóstól szerezte. Nem kizárt, de az utazás bizonytalanságából kiindulva valószínűnek tűnik, hogy ha elmélyülnénk jobban a Palladios előtti irodalomban, és emellett végig néznénk az egyéb, korban közelebbi bizánci munkákat, további párhuzamokat találnánk a Palladios által elmondottakra. Igen érdekes, hogy Palladios győzködi az olvasót. Néha maga

⁷⁹ PEARSON (1955) 443–450.

is kételkedik, máskor a saját tapasztalatával érvel. Ennek fényében még inkább különös az útleírás nyilvánvaló mesterkéltége.

A további kutatást két körülmény nehezíti. Egyrészt a Palladiosnál korábbi Indiát tárgyaló görög (esetleg latin) írások jelentős hányada elveszett, vagy csak töredékes állapotban maradt fenn, másrészt a szerzővel kortárs irodalom még kevésbé van feltárva. Sokan úgy vág-nak bele egy hasonló témájú tanulmány vagy könyv megírásába, hogy megpróbálják feltárni, mit tudtak az ókori görögök Indiáról. Az esetek nagy részében azonban arra a lelemből következtetésre lehet jutni, hogy a görögök ismeretei ezen a téren meglehetősen korlátozottak voltak, és előszeretettel ismételgették önmagukat a szerzők. Ez különösen látványos a késői Palladios esetében, aki a maga részéről a keresztény réteggel egészítette ki az elbeszélését. Ettől függetlenül a levél forrásértéke megkérdőjelezhetetlen, hiszen megmutatja, miként vándoroltak bizonyos irodalmi motívumok szerzőről szerzőre. Emellett a korai keresztények azon őszinte érdeklődéséről is árulkodik, vajon mi lehet az ismert világon túl. Palladios korában már leapadt a hajdani élénk kereskedelem, rég lecsengett az Alexandros által keltett kíváncsiság a Kelettel kapcsolatban, és az alexandriai földrajztudomány fénykorán is túl vagyunk már. Ilyen helyzetben nem is meglepő, hogy Palladios levelének fő erénye nem a földrajzi hitelesség.

Végül szeretném felhívni a figyelmet a szöveg keresztény rétegének jelentőségére. Enélkül a bizánci műhelyekben és a kolostorokban aligha találták volna a kéziratokat érdemesnek a másolásra az elkövetkező évszázadokban. Egyáltalán az a tény, hogy ránk maradt Palladios műve, főként ennek köszönhető, de leginkább a *Ponémation*nak, melyben a keresztény szemlélet még inkább hangsúlyos. Így hát hosszú és sajátos utat járt be a szöveg és jelentőségét – már ami az Indiáról való gondolkodást illeti – legalább a 17. századig megtartotta. Ékes példája ennek Edward Bysshe, aki az 1665-ben megjelent Palladios-szövegkiadásával együtt kötetbe gyűjtötte az addigi olyan Indiával foglalkozó műveket, amelyek hasznára válhatnak az ekkor már Indiában gyarmatosító briteknek, és a Kelet-indiai Társaságnak.⁸⁰

⁸⁰ DERRETT (1960) 67.

Bibliográfia

- BERG B. (1970), „Dandamis: An early Christian portrait of Indian asceticism”, *Classica et Med.* 31, 269–305.
- BERG B. (1974), „The Letter of Palladius on India”, *Byzantion* 44.1, 5–16.
- BERGHOFF W. (1967), *Palladius De Gentibus Indiae et Bragmanibus*, Verlag Anton Hain, Meisenheim am Glan.
- BOER W. W. (1973), *Epistola Alexandri ad Aristotelem*, Verlag Anton Hain, Meisenheim am Glan.
- COLEMAN-NORTON P. R. (1926), „The authorship of the Epistola de Indicis gentibus et de Bragmanibus”, *Classical Philology* 21, 154–160.
- DERRETT J. D. M. (1960), „The History of 'Palladius on the Races of India and the Brahmanas'”, *Classica et Med.* 21, 64–135.
- DERRETT J. D. M. (1962), „The Theban Scholasticus and Malabar in c. 355-60”, *Journal of the American Oriental Society* 82.1, 21–31.
- DESANGES J. (1969), „D'Axoum à l'Assam, aux portes de la Chine: Le Voyage du 'Scholasticus de Thèbes' (entre 360 et 500 après J.-C.)”, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 18, 627–639.
- HALFBASS W. (1990), *India and Europe. An Essay in Philosophical Understanding*, Motilal Banarsidass Publishers PVT. LTD., Delhi.
- JOHNSON S. F. (2014), „Real and Imagined Geography” = *The Cambridge Companion to the Age of Attila*, szerk. MAAS Michael, Cambridge University Press, 394–413.
- KARTTUNEN K. (1989), *India in Early Greek Literature*, *Studia Orientalia* 65, Edited by the Finnish Oriental Society, Helsinki.
- KARTTUNEN K. (1997), *India and the Hellenistic World*, *Studia Orientalia* 83, Edited by the Finnish Oriental Society, Helsinki.
- MARTIN V. (1959), "Un recueil de diatrebes cyniques: Pap. Genev. inv. 271" *Museum Helveticum* 16 ii, 77–115.
- MAYERSON PH. (1993), „A confusion of Indias: Asian India and African India in the Byzantine sources” *Journal of the American Oriental Society* 113, 169–174.
- MUCKENSTURM-POULLE C. (2001), „De Palladios à Palladius: Remarques sur la traduction latine de la lettre sur les Brahmanes”, *Euphrosyne* 29, 221–228.

PEARSON L. (1955), „The Diary and the Letters of Alexander the Great” *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 3.4, 429–455.

PIRTEA A. (2021), „Palladius’ *De bragmanibus* in Sinai Arab. 448 and the *History of the Rechabites*.”, *e-Sketikon* | blog. Published online: 27 October, 2021.

STONEMAN R. (1994), „Who are the Brahmins? Indian lore and cynic doctrine in Palladius’ *De Bragmanibus* and its models” *The Classical Quarterly* 44, 500–510.

STONEMAN R. (1995), „Naked Philosophers: The Brahmins in the Alexander Historians and the Alexander Romance” *The Journal of Hellenic Studies* 115, 99–114.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	0
Az <i>Epistola</i>	2
Duncan Derrett	4
Jehan Desanges.....	6
Beverly Berg.....	8
Térképészeti kérdések	10
A korszak bizonytalan földrajzi világképe	10
India Palladiosnál	11
Irodalmi elődök és párhuzamok	12
A brahmanok	13
Az odontotyrannos és az óriáskígyók.....	14
Az indiai állatvilág	15
Az indiai növényvilág	16
A Maniolos-szigetek.....	17
Epistola Alexandri ad Aristotelem	18
Konklúzió	20
Bibliográfia.....	22

Lezárás dátuma: 2025.01.13.